

Un procés per faltes de 1417 i el context de les banderies (Mallorca - Segle XV)

JAUME SERRA I BARCELÓ

Introducció

La primera dècada del segle XV va ser un període d'una forta conflictivitat política. Segons ja demostrà A. Santamaría, l'Assalt al Call de 1391 derivà en una modificació dels esquemes de poder i s'inaugurà un període en el qual dues banderies –*Aragonesos* i *Mallorquins* – lluitarien pel control del Regne. Aquestes lluites, durant tota la primera meitat de segle, no se limitaren a monopolitzar els càrrecs més importants del Regne de Mallorca, sinó a aconseguir de la corona modificacions “constitucionals” que els afavorissin.

D'aquesta manera, les banderies lluitaren al llarg de tot aquest temps per mantenir el règim de franquesa, donat per Jaume I i que permetia l'autoperpetuació del poder de l'oligarquia formada per comerciants i curials, bé per obtenir modificacions que permetessin l'arribada al poder de nous grups que, fins el moment, es trobaven marginats. És en aquest context que s'ha d'integrar el procés que es presenta i que s'allunyà d'una simple anècdota d'ordre públic.

El context de la brega

Malgrat que bona part de la denominada *noblesa vella* es pugui rastrejar a la conquesta,¹ la formació del braç de cavallers començà a organitzar-se en el segle XIV i no assolí un grau notable d'organització fins els inicis del segle XV. Un dels mecanismes usats per estructurar-se va ser la Confraria de Sant Jordi,² però tampoc es poden perdre de vista els conflictes pel control del poder que, iniciats ja en el segle anterior,³ tengueren el seu punt àlgid durant el regnat d'Alfons V.⁴

* El present article és una derivació directa d'un treball dirigit pel doctor Álvaro Santamaría durant el curs 1979-1980 a l'assignatura Història de la Baixa Edat Mitjana. Aquest es va realitzar en vista a la meua futura tesi doctoral i complí totes les expectatives. Lògicament els plantejaments finals, i que aquí es presenten, no s'assemblen en res al treball presentat aquell any acadèmic.

¹ P DE MONTANER Y ALONSO: "Els orígens de l'aristocràcia vella mallorquina. Un estat de la qüestió" in *Afers* 18, 1994, 405-426.

² C. PONS LLABRÉS: *La condición de los caballeros en el Reino de Mallorca (siglos XIII-XV)*. Memoria de Licenciatura. Facultad de Filosofía y Letras. Departamento de Historia Medieval. Palma de Mallorca, 1985.

³ A. SANTAMARÍA ARÁNDEZ: "Mallorca en el siglo XIV" in *Anuario de Estudios Medievales*, 7, 1970-71, 165-238.

⁴ J. VICH Y SALOM: "Alfonso V y el estamento noble en Mallorca" in *Actas del IV Congreso de Historia de la Corona de Aragón/I*. Palma, 1959, 387-421.

D'aquesta manera, el Regne de Mallorca a principi del segle XV es trobava dividit en dues banderies que, pràcticament, l'ocupaven tot. A partir de l'anàlisi d'un informe sense data, però que es pot considerar comprés entre 1415 i 1418, uns anònims memorialistes ho definien de manera clara: *Primo: està en ver que la illa de Mallorques està tota en divisió de partides, e la una se apella **Mallorquina**, e l'altre **Aragonesa**, jatsesie que vulgarment se callen aquets noms; e la partida Mallorquina està en mercaders, manestrals e pageses; la partida Aragonesa està en cavallers, ciutadans en alscons mercaders, manestrals e pagesos.*⁵

Aquest informe pretenia l'aboliment de la Pragmàtica d'Hug d'Anglesola⁶ i atacava amb força el govern d'Olfo de Pròxida,⁷ cap d'una de les banderies. A simple vista, el partit *aragonès* era més aristocràtic i el *mallorquí* més popular, encara que aquesta divisió requereix moltes matisacions.⁸ El fet destacable és que els mercaders es trobaven repartits entre uns i altres. De fet, les denominacions semblen derivar de les banderies que es detecten a partir de les commocions de 1325 i que tan influïren posteriorment en el destronament de Jaume III, així com la reincorporació del Regne de Mallorca a la Corona d'Aragó. D'aquesta manera, a 1343 els *Aragonesos* eren els partidaris de la unió amb Aragó i els *Bretons* de la defensa dels interessos de Jaume III.⁹

A partir de la crisi de 1391, que originà el primer trasbalsament polític, la lluita pel poder va ser constant. Des d'aquests moments, els esdeveniments es precipitaren a una velocitat vertiginosa: la mort de Martí l'Humà sense descendència, la gran inundació de la Riera –que provocà un intent de concòrdia política–, el Contracte Sant de 1405 i el Compromís de Casp,¹⁰ per sols citar els fets més rellevants, són elements que s'hauran de considerar en el rerafons de tot el procés que es presenta. No de bades, els personatges i els escenaris estan íntimament relacionats amb aquests esdeveniments. Així, per exemple, els *mallorquins* es mostraren més propers a Jaume d'Urgell, mentre que els *aragonesos* donaren suport a Fernando de Antequera¹¹.

⁵ P. CATEURA BENNASSAR: "El bipartidismo en la Mallorca de comienzos del siglo XV" in *BSAL* XLI, 1985, 157-170. El subratllat és nostre.

⁶⁶ SANTAMARIA: "Mallorca en el siglo XIV", 222-224.

⁷ El govern d'Olfo de Pròxida, del segle XV, tenia un antecedent clar en el segle anterior, amb la governació del seu avi. Veure: A. SANTAMARIA ARÁNDEZ: "El gobierno de Olfo de Prócida. Una década de la Historia de Mallorca (1365-1374)" in *Hispania*, XXV, 1965, 184-218 i 267-412.

⁸ De fet, a la crisi de 1343 que originà el destronament i posterior mort de Jaume III, el partit *aragonès* estava integrat més per curials, juristes i mercaders així com l'aristocràcia que havia monopolitzat els càrrecs a la cort, mentre el partit *bretó* representava més els interessos de l'aristocràcia terrinent. La caracterització de *popular* o *nobiliari*, per tant, s'ha de prendre amb molta prevenció. L'èxit de la conjura de 1343 consistí en què el partit *aragonès* aconseguí posar al seu costat bona part de la població i no perquè defensàs els seus interessos.

⁹ J SERRA I BARCELÓ: (1998): "«Lo rey qui fo». El context ideològic del destronament de Jaume III" in *XVI Jornades d'Estudis Històrics Locals. El Regne de Mallorca a l'època de la dinastia privativa*. – Palma de Mallorca, 1998, 265-390.

¹⁰ A. SANTAMARIA ARÁNDEZ: *Historia de una marginación* – Palma, 2003.

¹¹ CATEURA "El bipartidismo ..." passim. Tot i això, segons demostra A. Santamaría ("El Reino de Mallorca en la primera mitad del Siglo XV in *IV Congreso de Historia de la Corona de Aragón* – Barcelona, 57), Pelai Unís i Mateu de Loscos feren constar respecte a Jaume d'Urgell: *Scrivits que nos responem e dehim, que parlant ab deguda honor e reverència del dit senyor Jaume, compte d'Urgell, aquell o aquells qui l han informat que nos haïam treballat per ben avenir dels affers del dit senyor*

La lluita pel poder

Com passa en altres intents de clarificar les banderies mallorquines, ens trobam en vertaderes dificultats per poder identificar els seus membres, dirigents i, fins i tot, les seves denominacions. Malgrat tot, diverses aportacions ens permeten tenir una idea prou clara del ritme general dels fets i les alternances de poder durant gairebé des de finals del segle XIV fins a finals del segle XV:

- Abans de l'assalt al Call governava, segons el noticiari del notari Mateu Salzet, el partit dels *mallorquins*¹². Amb tot hi havia forts moviments per capgirar el monopoli a la Universitat. Els esdeveniments tràgics, que de fet foren un vertader moviment social dirigit no sols en contra dels jueus,¹³ provocaren la substitució del partit governant.¹⁴

- Durant el període 1392-98, governà el partit *aragonès*. El seu accés al poder, segons P. Cateura, podria relacionar-se amb els esdeveniments de l'Assalt al Call en els quals hi havia implicats nombrosos ciutadans¹⁵. A 1395, aquest partit pagà a la corona 100.000 florins per seguir en el poder, emperò no pogué passar la visita d'un delegat que, per orde de la reina Maria, vengué al regne¹⁶. El 6 d'abril de 1397 fins a cinquanta

compte, no l'han informat de la veritat, car nos jamés treballam per lo dit senyor compte en res P. PIFERRER / J.M.A. QUADRADO: Islas Baleares – Palma, 1969, 116-117. Que la notícia no caigué bé a l'illa ho demostra una referència extreta de la Procuració Reial: A III juliol MCCCCXII el lochtinent de governador tramés letras a Sòller ab secret et desfressada per escorcollar los hòmens qui se.n anavan del port en Catalunya, com fos denunciat al dit lochtinent que se.n portavan algunas escripturas contràrias a la determinació fahedora del rey e senyor, e de metre divis entre los oficials e lo poble-Item dit dia el dit governador tramés a Sòller un correu cuytat, perquè sabuda la bona nova de la determinació del rey, fossen detengudas algunas justas que hi havia, perquè alguns a qui despleya dita determinació, no se.n poguessen anar. D'altra banda, a 1414 i 1415 s'hagueren de prendre prevencions per notícies que es tenia d'una flota portuguesa. Aquesta, se deia, s'havia preparat per instigació de la mare de Jaume d'Urgell que fonamentava els seus plans, a més de la venjança, en el fet d'esser filla d'Isabel de Mallorca i neta de Jaume III.

¹² A. CAMPANER: *Cronicon Maioricense* – Palma, 1984, 80, SERRA: "«Lo rey qui fo»..." passim.

¹³ F. LÓPEZ BONET: "La revolta de 1391: efectivament, crisi social", in *Actes del XIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó. Comunicacions (Primera Part)*. Palma de Mallorca, 1989, 111-124.

¹⁴ De fet el 1393 el jurat en cap va ser G. Roig, membre del llinatge del partit *aragonès* que havia provocat el destronament de Jaume III. Veure SERRA: "«Lo rei qui fo»..." passim.

¹⁵ CAMPANER: *Cronicon...*, 95. Les llistes dels jurats per l'any 1392 sols cita a Llorenç Dolcet, Bernat de Magadins, Martí Pons i Berenguer Descamps.

PIFERRER / QUADRADO: *Islas Baleares*, 111. Els nous jurats foren Gambert Roig, Felip Malferit, Guillem de Térmens, Joan Sallambé, Andreu Çascala i Bernat Oller. A Felip Malferit el tenim documentat com a membre de la banderia que, pels voltants de l'assalt al Call s'enfrontava al de'n Garau Aden i de'n Ramon Çavila.: 25 de juliol de 1391. *Que tots aquells qui són o es faran en companyia de.n Garau Aden ne de.n Sbert de Roaix, donzells, ne de.n Pau Sanmartí, ne de.n Jordiet Brondo, ne de.n Ramon Savila, que nengun gos entrar en la vila d'avall ne passar la Riera sots pena del peu a perdre. Item que los qui són o es faran de la companyia de.n Ramon o de.n Ortis Sant Martí, donzells, o de.n Felip Malferit, que no gosen entrar en la vila d'amunt ne pasar la Riera sots la dita pena del peu a perdre [...]*"

¹⁶ PIFERRER / QUADRADO: *Islas Baleares*, 112-113. Bona part d'aquestes notícies provenen del notari Salzet que, segons Quadrado, era partidari dels *mallorquins*. Arran d'una ambaixada feta el 6 d'abril de 1397 sabem que eren, segurament, d'aquest bàndol Tomàs Desbac, Berenguer Febrer, Berenguer de Tagamanent, Jordi i Guillem de Sant Joan i Gregori Burgués que hi acudiren acompanyats de mercaders, notaris i menestrals, mentre que per part de la Universitat hi anaren Ortiz de Sant Martí, Pere Valentí i Galceran Malferit.

persones embarcaren cap a Barcelona amb l'excusa de felicitar el nou rei, encara que de fet hi anaven per intentar recobrar el poder perdut arran dels esdeveniments de 1391. Entre ells, hi havia Tomàs Desbac, Bernat Febrer, Berenguer de Tagamanent, Jordi i Guillem Santjoan i Gregori Burgues. Aquest partit estava enfrontat amb el de O. de Santmartí,¹⁷ Pere Valentí i Galceran Malferit els quals, a la vegada, hi anaren com a síndics de la Universitat.¹⁸ De fet, Joan Desbac, jurat aquell any i cunyat de Gregori Burgues, va ser el patró de la nau capitana de l'Armada Santa que s'organitzà aquell any.¹⁹

En el període 1398-1404 accediren al poder els *mallorquins* tot i sofrir una intervenció reial a 1401 quan la corona designà directament els jurats.²⁰ S'ha de tenir en compte que en aquests esdeveniments es detecten clarament membres dels llinatges que apareixeran en el procés de 1417. L'any 1401, el rei Martí I va interrompre el torn disposat a la Pragmàtica d'Anglesola tot cessant els jurats i acusant-los d'infringir-la. De fet, el 26 de gener d'aquell any arribà Berenguer Umbert amb una carta reial que ordenava la substitució de la juraria d'aquell any.²¹ Com a conseqüència de la intervenció reial, la juraria presidida per Guillemó Santjoan²² va ser substituïda per la de Bernat Febrer, de la qual en formava part Arnau Santacília.²³ Els dos equips foren:

JURARIA DE L'ANY	JURARIA DEL 7 DE JULIOL
Guillem de Santjoan, donzell	Bernat Febrer, cavaller
Pasqual Cirera, doctor en lleis	Arnau Sureda
Joan Berard, doctor en drets ²⁴	Bernat Terrassa
Berenguer de Marina	Francesc de Brossa
Francesc Lodrigo	Miquel Desdè
Guillem Sorribes, paraire	Joan de Moià, apotecari

Per afavorir la política de la nova juraria, el monarca concedí diversos privilegis, entre els quals hi destacava la facultat de detenir qualsevol vaixell que es trobàs en el port amb provisions.²⁵ Amb tot, les tensions continuaven. La inundació de La Riera de 1403 provocà un intent de concòrdia amb la reinstauració del sistema de franquesa, arran d'un pacte de dia 6 de desembre. Se nomenà una comissió integrada per Mn.

¹⁷ PIFERRER / QUADRADO: *Islas Baleares*, 113. Morí amb motiu de l'Armada Santa.

¹⁸ PIFERRER / QUADRADO: *Islas Baleares*, 113.

¹⁹ PIFERRER / QUADRADO: *Islas Baleares*, 113. Era fill de Tomàs, mort feia poc temps. S'havia casat amb una neta de Pere Safortesa, Joaneta Burgues, germana de Gregori. J. SASTRE MOLL: "Dos expediciones valenciano-mallorquinas al norte de África. La Armada Santa 1398-1399 (Aportación Documental)", in *BSAL* LII, 1996, 57-94.

²⁰ SANTAMARÍA "El Reino de Mallorca, ... S. XV", 24. CAMPANER: *Cronicon...*, 198. Els jurats eren Guillem de Sant Joan, Pascual Cirera, Joan Berard, Berenguer Martí, Francesc Lodrigo i Guillem Sorribes, paraire. Foren substituïts per Bernat Febrer, Arnau Sureda, Francesc de Brossa, Bernat Terrassa, Miquel Desdè i Joan de Moyà, apotecari. PIFERRER / QUADRADO: *Islas Baleares*, 114.

²¹ CAMPANER: *Cronicon...*, 142 i 202.

²² CAMPANER: *Cronicon...*, 141 i 198.

²³ PIFERRER / QUADRADO: *Islas Baleares*, 114. SANTAMARÍA. "El reino de Mallorca ... siglo XV", 24.

²⁴ SANTAMARÍA *Historia de una marginación...*, 352. Va ser membre del Consell Secret que decidí sobre el *maridatge* del darrer matrimoni de Martí l'Humà.

²⁵ CAMPANER: *Cronicon...*, 141.

Ramon Santmartí²⁶ i Mn. Berenguer de Tagamanent, cavallers, Guillem Malferit, per part dels forans i actuà d'escrivà el notari Pere de Santpere²⁷:

JURARIA DE L'ANY 1402	JURARIA DEL 26 DE GENER	JURARIA DE CONCÒRDIA DE 1404
Ramon de Santmartí	Esbert de Roaix, donzell	Ramon Çafortesa
Pere Valentí	Pasqual Cirera	Joanot Vivot
Pere Font, metge	Joan Umbert	Joan Saflor
Joan Sallambé, mercader ²⁸	Joan Guardiola, mercader	Joan de Cunillers ²⁹
Bartomeu de Bassers	Gregori Negre, pelleter	Joan Despi
Guillem Sorribes, paraire	Tomàs Romeu, pelleter	Francesc Vives ³⁰

Amb tot, no sembla que la pacificació dels dos partits de 1403 donàs resultat.³¹ De fet, el rei Martí, a 1404, ordenà que *quod in judiciis militum seu hominum de paratico, civilibus vel criminalibus, consilium priorum procerum sine mutatiome quaunque eorum audiat*.³² D'altra part, el governador, a *requesta dels subrogats en la juraria*, intervingué de manera notòria en el plet que se seguia en contra de la juraria de 1400³³ i l'any 1405 hi hagué d'intervenir personalment don Martí, rei de Sicília.³⁴

- Durant el període de 1404-1408 es restablí el règim de franquesa que afavoria més el partit dels aragonesos³⁵. S'hagueren de prendre mesures dràstiques per tal de fer

²⁶ SANTAMARÍA: *Historia de una marginación...*, 352. Va ser un dels elets del Consell Secret de 1410 per decidir sobre el *maridatge* del darrer matrimoni de Martí l'Humà.

²⁷ PIFERRER / QUADRADO: *Islas Baleares*, 114. CAMPANER: *Cronicon*, 143.

²⁸ PIFERRER / QUADRADO: *Islas Baleares*, 111. Va ser un dels síndics que aconseguí el canvi constitucional de 1391 juntament amb Gilabert Roig, Felip Malferit, Guillem de Térmens, Andreu Sescala i Bernat Oller. Felip Malferit era cap de la bandera de la vila d'avall. CAMPANER: *Cronicon...*, 144. Va ser batle de Mallorca i morí el 9 de setembre de 1405. En paraules de l'autor: *quién con otros, hizo mucho daño al Reino mientras desempeñó su destino*.

²⁹ PIFERRER / QUADRADO: *Islas Baleares*, 114. Tal volta el mateix que s'havia refugiat a Bellver arran de la revolta de 1391.

³⁰ SANTAMARÍA: *Historia de una marginación...*, 352. Va ser membre del Consell Secret que decidí el *maridatge* del darrer matrimoni de Martí l'Humà.

³¹ J. DESBRULL Y BOIL: *Apèndix de los Anales de Mallorca que contiene varias noticias olvidadas en ellos y reñunidos en este tomo, copiadas en 1799, por [...]*. Biblioteca de l'Ajuntament de Palma (1799), f. 32 vº: *"El día 6 diciembre 1403 firmaron paz en la sala donde su juran los empleos del gobierno los que concluían el gobierno y los que entraron de nuevo [...]"*

A.R.M. - Llibre de Sant Pere ff. 93v i 101v.

³³ CAMPANER: *Cronicon...*, 202; Noticiari Salzet.

³⁴ SANTAMARÍA: "El reino de Mallorca ... siglo XV", 24.

³⁵ Segons Quadrado (PIFERRER / QUADRADO: *Islas Baleares*, 114) aquest fet es va deure a la gran inundació de La Riera de 1405 (Es por veure la relació d'aquest fet explicat pel notari Salzet a CAMPANER: *Cronicon...*, 203-204: *Ante aquel espectáculo aterrador de cinco mil víctimas y de más de mil quinientas casas hundidas, recordóse el oráculo del Evangelio omne regnum in se divisum desolabitur, y en un arranque de patriotismo acudieron al consistorio en la tarde del 6 de diciembre a reconciliarse gobernantes presentes y pasados, acordando consultar al Rey mediante una embajada si habían de regirse por la reciente pragmática o la antigua franquesa. Decidióse el Monarca por lo segundo, reservándose empero por aquella vez, como de costumbre, la designación de los jurados, entre los cuales no podía menos de figurar el mercader Juan Sallambé, incesante urdidor de intrigas y órgano imprescindible de mensajes*. Amb objecte d'aconseguir la decisió reial partí una ambaixada a València en la qual hi havien Ramon de Sant Martí, Berenguer de Tagamanent, Guillem Malferit d'Inca i el notari

front al desgavell econòmic, especialment notori amb l'augment substancial de les talles extraordinàries³⁶ i de la fiscalitat indirecta, la gestió del Contracte Sant, etc. Aquesta mala administració, a la llarga, conduiria a la caiguda del partit en el poder.³⁷ Els atacs als enemics es dirigien especialment a la font del seu poder. A 1405 foren segrestats els béns de Gisbert de Santjoan a les viles de Sineu, Sant Joan i Montuïri, per ser delat d'enormes crims. No en sabem la naturalesa, però sembla que Gispert es fortificà a la Bastida, de tal manera que a 1412 s'hi hagué d'enviar un petit exèrcit per empresonar-lo a ell i als seus servidors³⁸.

Aviat, es va estendre el malcontent al conjunt de la societat de tal manera que a 1406 es detecta un profund malestar entre els menestrals.³⁹ Ja a 1405, el metge Joan Safflor i Francesc Vives, jurats, estaven clarament enfrontats.⁴⁰ Les tensions polítiques arribaren a un punt àlgid en el mes d'abril de 1407, quan s'ordenà l'arrestament a la Casa de la Juraria de més de 30 persones, entre les quals hi havia Mn. Bernat de Santmartí, Mn. Jordi de Santjoan, Mn. Maties Borrassà, Pere Valentí, Antoni de Jovals, misser Vicenç Salzet, mestre Pere Morro i mestre Joan Seseres.⁴¹ Els conflictes amb les banderies arribaren a tal extrem de perill que el 9 de gener de 1408 el governador Roger de Montcada ordenà que es plantassin unes forques a la plaça de Cort, amb tots els símbols de la justícia criminal, *per donar terror a molts que manassaven embular la elecció faedora dels jurats la vigília de Nadal del any qui finà l'any 1407 e comensà l'any 1408; las quals forques si foren meses duas vegades*⁴² Aquestes forques, de fet, foren usades, ja que en elles es penjà Francesc Nicolau, acusat d'organitzar una conspiració i col·locar cartells sediciosos a Inca.⁴³

- Durant el període 1408-1426, es restaurà la Pragmàtica d'Anglesola i tornà a ocupar el poder el partit *mallorquí* mitjançant un donatiu de 17.000 florins.⁴⁴ En el

Pere de Sant Pere, recopilador del famós còdex que du el seu nom. Segons C. Pons ("Privilegis dels Cavallers ...", p. 8) el Codi de Sant Jordi es començà entre 1405-1406, ja que els cavallers, front a l'estat de la situació s'aferraren als seus privilegis que els altres estaments els discutien.

³⁶ DESBRULL: *Apèndix de los Anales de Mallorca*, f. 34: *El día 22 abril de dicho año [1407] los señores M. Ramon S. Martí, M. Antonio Tovals, M. Vicens Salset, M. Pere Morro, M. Juan Sesheras y otros, asta un n° de 30 fueron arrestados en la Casa de la Juraria de orden del governador por no haver querido firmar la contribución de un supsidio [...]*.

³⁷ PIFERRER / QUADRADO: *Islas Baleares*, 114-115. Segons Quadrado, els propis jurats de 1405 tenien greus conflictes interns. El metge Joan Çafflor i el menestral Francesc Vives estaven enfrontats amb Ramon Çafortesa i Joan Vivot. Algunes de les raons de la caiguda d'aquest partit s'ha de cercar en l'intent que va fer d'endossar-se part de la talla de 32.000 florins que s'havia votat. Pel que sembla en aquells moments el cap de la banderia era Bernat Febrer (jurat en cap a 1396 i 1401) i que l'abast de la maquinació es destapà arran de la mort del mercader Joan Sallambé.

³⁸ R. ROSSELLÓ VAQUER: *Sant Joan. Segles XIII-XVI* - Sant Joan, 47.

³⁹ M. BERNAT I ROCA: "Entorn a l'organització dels menestrals a la Mallorca del segle XIV", *BSAL* 58, 93-114.

⁴⁰ PIFERRER / QUADRADO: *Islas Baleares*, 114.

⁴¹ PIFERRER / QUADRADO: *Islas Baleares*, 115. CAMPANER: *Cronicon Mayoricense*, 148. Joan Seseres va ser membre del Consell Secret encarregat de decidir sobre el *maridatge* del darrer matrimoni de Martí l'Humà. Vegeu: SANTAMARÍA: *Historia de una marginación...*, 352.

⁴² CAMPANER: *Cronicon...*, 148.

⁴³ J. M^a, QUADRADO: *Forenses y Ciudadanos* - Palma, 1986, 99. J.M.A. QUADRADO: "La Ciudad de Mallorca en el S. XV", in *BSAL* II, 1889, 54. CAMPANER: *Cronicon Mayoricense*, 149.

⁴⁴ PIFERRER / QUADRADO: *Islas Baleares*, 115. Aquesta modificació vengué precedida de grans tensions. A finals de 1407 part dels consellers s'oposaren a les pretensions numeràries del governador, de tal

poder hi havia nominalment Olfo de Pròxida⁴⁵, tot i que efectivament el seguia mantenint Pelai Unís. Quadrado qualifica aquest període: *para poner rémora a la llegada del Gobernador halló mil medios el lugarteniente en su estrecha liga con los Jurados y oficiales de la Universidad, cuya renovación, falseado el sistema de Anglesola así en las insaculaciones como en la lectura de nombres sorteados, no era sino aparente, encerrando los cargos públicos en angosto círculo de pandilla. Justicia, administración, abastos de trigo, empleos, todo era bandería: manteníase y graduábase el hambre con sórdidas especulaciones [...]*.⁴⁶

No va ser fins el 25 de maig de 1408 que el conflictiu governador Roger de Montcada abandonà l'illa, deixant en el càrrec el seu lloctinent i procurador reial Mateu de Lloscos.⁴⁷ Amb tot, hi hagueren altres personatges que, en teoria, ostentaven una representació de la Corona que foren veritables factors i caps de banderia. Un d'ells era Pelai Unís, alcaid de Bellver i cap dels *mallorquins*,⁴⁸ que va ser determinant. Aquest governador, que sovint actuà de manera despòtica, va fer penjar de manera sumària Berenguer Malferit considerat un dels millors homes de l'illa, i declarà delictes de lesa majestat les denúncies que es presentassin en contra dels seus actes.⁴⁹ De fet, era sols lloctinent de governador, però per diversos motius va ser el protagonista de la major part de les accions polítiques d'aquest període, ja que les banderies sovint acusaren els governadors d'actuar en contra dels seus interessos.

El pes de Casp

L'11 de juliol de 1410 es rebé la notícia de la mort del rei Martí l'Humà.⁵⁰ Les conseqüències polítiques i socials d'aquest esdeveniment han estat prou analitzades i encara és motiu de controvèrsia el boicot als representants del Regne de Mallorca a les reunions de Casp. No sembla haver-hi dubte que aquest menyspreu sols és explicable per les dificultats internes de tots els regnes de la Corona, especialment de València; però, encara avui en dia, aquest fet és interpretat des de molts altres punts de vista.

manera que 50 d'ells restaren tancats a la Sala del Consell per un parell de dies. Les eleccions de càrrecs d'aquell any es presentaven molt conflictives, de tal manera que en diverses ocasions es plantaren les forques a la plaça de Cort, per atemorir els possibles avalotadors. Les viles, al mateix temps estaven prou avalotades. A Inca aparegueren pasquins i foren executats, per ordre de Pelai Unís, Francesc Nicolau i Berenguer Malferit. D'altra banda, aquest canvi de poder tengué repercussions fins i tot en el sí de l'organització de la pròpia confraria dels cavallers. Segons C. PONS: "Privilegis dels Cavallers de Mallorca (1230-1349)", in *Randa* n° 29, 1991 pp. 7-11: *a dos de setembre l'any damunt dit [1409] rebí yo dit Bernat Puigdorfila de vós mossèn Pau de Sent Martí lo libre dels privilegis del bras de cavallers contenen sinch querns.*

⁴⁵ A.R.M. - Llibre de Sant Pere f. 147. Capítols d'Olfo de Pròxida.

⁴⁶ PIFERRER / QUADRADO: *Islas Baleares*, 117-118. El resultat d'aquest període de govern no es pot qualificar sinó de veritable dictadura. Bona part dels seus enemics polítics es refugiaren a Barcelona, on demanaren auxili al rei Alfons V. De la investigació es deduí clarament l'estat del regne. D'altra banda, el govern de Pelai Unís fou igualment tirànic per les viles. Olfo de Pròxida trobà, segons Quadrado, les viles a punt d'un nou aixecament per causa de la molitja i altres impostos indirectes.

⁴⁷ CAMPANER: *Cronicon Mayoricense...* 148.

⁴⁸ SANTAMARÍA: "El reino de Mallorca ... siglo XV", 49.

PIFERRER / QUADRADO: *Islas Baleares*, 115. Pelai Unís era fill de Nunó Unís, castellà de Bellver, que protagonitzà un important capítol durant l'assalt del Call d'Inca. Tenia importants interessos en naus comercials i corsàries i exercia, segons Quadrado, una pressió despòtica sobre el consell.

⁴⁹ PIFERRER / QUADRADO: *Islas Baleares*, 115. QUADRADO: *Forenses y Ciudadanos...*, 99.

⁵⁰ CAMPANER: *Cronicon...*, 149.

Des del moment que es feren públics els diversos pretendents, també la societat illenca es va dividir. A l'informe sobre la situació política posterior es deia que, mentres els *mallorquins* donaven suport a Jaume d'Urgell, els *aragonesos* eren partidaris de Fernando de Antequera. El problema rau en què no s'ha analitzat mai l'abast de l'urgellisme a Mallorca, tot i haver-hi prou indicis de què hi estava molt estès. A més de certes conspiracions, de les quals se'n tenen notícia, se sap que, a la cort del comte, una de les obres capitals per defensar el seu dret, així com a una arma propagandística, eren les profecies d'Anselm Turmeda.⁵¹

L'entronització de la dinastia Trastàmara no es va realitzar de manera fàcil. En el Regne de Mallorca, no es detecten clarament conjures prou rellevants que conduïssin a un conflicte armat, però no manquen indicis de fortes tensions en les quals les dues banderies enfrontades hi tengueren un important paper. Així, quan el 2 de juliol de 1412 arribà a Mallorca la notícia de l'elecció de Fernando de Antequera, al dia següent, el lloctinent envià cartes secretes a Sóller amb l'objectiu d'empresonar a certes persones que s'havien d'embarcar cap a Catalunya, portant escrits contraris al nou rei i amb els quals es volia introduir la divisió del poble.⁵²

D'aquesta manera, l'arribada a Mallorca de Sant Vicenç Ferrer el dia 1 de setembre de 1413 sembla que es va deure a necessitats polítiques i no sols a la tasca de predicació religiosa que sempre se li ha atribuït.⁵³ Cal no oblidar que són molts els autors que consideren que aquest dominic va ser determinant per a què els compromissaris s'inclinassin a favor del pretendent castellà.

No pot sorprendre, per tant, que el tema de Casp encara perduràs en el temps en què es donà el procés que aquí es presenta. En el memorial ja esmentat, clarament contrari al partit *mallorquí*, es destacava com *la dita part mallorquina era tant affectionada al Comte d'Urgell al temps de la indifferència que, si en aquell temps ell hi fos anat, li hgeren dada la senyoria de l'illa*.⁵⁴

Les tensions a la Part Forana.

Si bé el principal escenari de la conflictivitat social i política va ser la Ciutat, on es concentraven els principals instruments de poder, la Part Forana no estava allunyada d'aquest context. S'ha de recordar que, ja en el decurs dels esdeveniments de 1391, es detecten importants mecanismes d'estructuració i organització del malcontent. Què bona part d'aquestes estructures varen ser dirigides per cavallers i membres de banderies aristocràtiques sembla ser que no presenta dubtes.

Per això, bona part dels conflictes entre *mallorquins* i *aragonesos* tengueren com escenari la Part Forana. Algunes d'aquestes lluites no eren sinó el reflex de les que tenien lloc a la ciutat. L'any 1417, per exemple, els jurats de Binissalem acusaven l'ex-batle d'haver manipulat les eleccions tot intentant que els electes fossin del seu

⁵¹ P. DE BOFARULL Y MASCARÓ: *Proceso del conde de Urgel* ..., Tom II, p. 236.

⁵² PIFERRER / QUADRADO: *Islas Baleares*, 116. CAMPANER: *Cronicon*..., 150.

⁵³ PIFERRER / QUADRADO: *Islas Baleares*, 116. ROSSELLÓ LLITERAS, J: "San Vicente Ferrer: su misión en Mallorca (1413-1414), in *BSAL* XLIII, 71-84.

⁵⁴ CATEURA: "El bipartidismo ...", 169.

partit.⁵⁵ Casos semblants es repetiren a Inca i Muro.⁵⁶ En algunes ocasions, eren els propis cavallers o membres de les seves famílies els que es traslladaven a una determinada parròquia per protagonitzar algun esdeveniment. Emperò com el control dels governs municipals també era un aspecte fonamental dels enfrontaments, sovint trobam banderies a les viles que no eren més que un dels tentacles que tenien els partits de la capital.⁵⁷ D'aquí que la influència en el Sindicat Forà fos també capdal.

Els augments de la fiscalitat, impulsats en moltes ocasions per interessos particulars, provocaven enfrontaments i episodis de gran tensió. Durant l'any 1418 hi hagué un d'aquests capítols que exemplifica bé aquest context quan es decidí el recàrrec de 9 diners per quartera en el dret de moltipja i el nou impost de 4 sous per lliura en el tall del drap. La tensió arribà a tal punt que els batles forans es negaren a publicar la subhasta d'aquestes noves imposicions, mentre els consellers forans abandonaren ostensiblement el Consell General i es reuniren pel seu compte a Sineu. El jurat en cap, que volgué arribar a una conciliació, acudí a la vila forana amb alguns ciutadans, però va rebre insults especialment per part d'un dels síndics.⁵⁸

Val a dir, i com és lògic, que els principals implicats en aquests conflictes eren els membres de la mà major que monopolitzaven els càrrecs municipals, però, i en particular, varen ser capitals els notaris que, al cap i la fi, tenien un gran poder efectiu. Per això, el maig de 1410, la Procuració Reial pagà les despeses de l'eixida que es realitzà a Manacor per procedir en contra d'un notari inculpat de nombroses falsificacions i malversacions.⁵⁹

A més d'aquest context, n'hi havia d'altres més difícils d'esbrinar, però que també són indicadors de la desfeta de la convivència a la Part Forana. Així, el 17 d'octubre de 1411 es pagaren les despeses originades per la sortida del lloctinent del governador i 17 homes a Alcúdia on hi havia hagut avalots per part d'alguns veïns que volien mudar el regiment de la vila.⁶⁰ El 29 d'octubre d'aquell mateix any, el batle de Santa Maria del Camí trameté a Ciutat una carta en la que s'explicava com Joan Torrella i el seu germà Pere havien mort Joan Caimari. Aquest era amitger de l'alqueria l'Arbossar propietat de Mn. Arnau Albertí, i prop d'aquesta alqueria l'havien mort.⁶¹

Els captius com a focus de tensions

Tal i com es veurà, l'excusa aparent del conflicte entre Ramon de Montsó i els Santjoan va ser el robatori comès per un captiu. El que s'ha de tenir en compte és que, amb posterioritat a l'esclafit de 1391 i per diversos motius, la població esclava va ser un focus de constants tensions. Bona part d'aquestes era deguda al propi sistema i al

⁵⁵ R. ROSSELLÓ VAQUER: *Noticiari de Binissalem (Rubines a l'Edat Mitjana, 1231-1516)* – Mallorca, 1998, 36-39. Els conflictes polítics en aquesta parròquia ja s'havien iniciat el 1405 en una periodització que es pot considerar subsidiària de la general del regne.

⁵⁶ SANTAMARÍA: "El Reino de Mallorca... siglo XV", 86-87.

⁵⁷ B. MULET / ROSSELLÓ, R / J. MA. SALOM: *La Crisi de la vila de Sineu. Segle XV*- Palma, 1995, 36 – 60 . S'exemplifiquen molt bé els conflictes polítics generals del Regne en el cas del govern municipal.

⁵⁸ J. MA. QUADRADO: *Forenses y Ciudadanos* – Palma, 1986, 99.

⁵⁹ CAMPANER: *Cronicón...*, 149.

⁶⁰ CAMPANER: *Cronicón...*, 150.

⁶¹ J. CAPÓ JUAN: *La Vila de Santa Maria del Camí. Volum Primer* – Mallorca, 1980, 171.

tracte que rebien els esclaus; però també en aquest cas es donaren diferències a partir de la gran diversitat d'orígens que tenien els esclaus de Mallorca en aquells moments.⁶²

No pot sorprendre, per tant que sigui a principis del segle XV que es donàs un dels esdeveniments protagonitzats per esclaus que és més famós en la Història de Mallorca. El 1401 una colla de 5 captius, perpetraren un robatori sacríleg a l'església d'Esporles. Els autors eren propietat de diversos senyors de l'illa i habitaven a diferents viles. Romperen les portes de l'església i s'endugueren 3 calzes i 3 patenes de plata, un peu de reliquiari, una caixeta, una custòdia i diferents paraments litúrgics; es menjaren irreverentment algunes formes i en el camí reial feriren un altre captiu de Jaume Muntaner de Bunyola. No sembla haver-hi dubte que integraven un escamot més o manco organitzat amb una estructura semblant a la de les colles de bandolers. Foren executats a la pena capital de manera sumària.⁶³ Pocs anys més tard, el febrer de 1406 Bugar, un captiu de Nicolau Cocha, assassinà amb una llança el seu amo, la seva esposa i ferí altres dos captius.⁶⁴ A partir d'aquests esdeveniments els problemes foren constants: el 4 de febrer de 1407, es publicà una sentència de l'inquisidor en què es condemnava el convers Joan Galiana per haver apostatat, per la qual cosa ser sentenciat a ser cremat viu;⁶⁵ el 17 d'agost de 1408 varen ser cremats dos captius d'Arnau Burguet, acusats de pederastes;⁶⁶ el 1411 s'executà un captiu de Guillem Valentí per lesions i mutilacions a una prostituta i altres delictes;⁶⁷ el 1416 es realitzen diverses execucions, la majoria d'elles en persona de captius com la d'Issa, esclau de Joan Tayno, per blasfèmies i que va ser assegut en una paella calenta, ...⁶⁸

D'altra banda, parlant dels esclaus i captius, no es pot perdre mai de vista el perill de sublevacions, tant a nivell general de tota l'illa com de capítols més localitzats.⁶⁹ Un exemple d'aquesta prevenció el tenim a 1401 amb el temor que tenia Pau de Santmartí, dirigent de banderia, de què es sublevassin els seus esclaus d'Andratx, per la qual cosa demanà que ningú els acollís ni els donàs de menjar ni beure. La tensió esclatà a 1411 quan a l'alqueria del dit Santmartí hi hagueren seriosos

⁶² F. SEVILLANO COLOM: "La demografía de Mallorca a través del impuesto del morabatín". In *BSAL* Tom XXXIV, 1974, 233-273. M. PUJOL PUJOL: "L'esclavitud en el Regne de Mallorca durant el govern del Rei Martí I (1396-1410)", in *BSAL* LII, 1996, 129-140. J. SASTRE MOLL: "Estancia y salida de musulmanes libres y esclavos durante el reinado de Sancho I y Felipe de Mallorca", in *BSAL* LXIV, 1998, 125-170. J. SASTRE MOLL: "Musulmanes en Mallorca, en la primera mitad del siglo XIV" In *BSAL* XLVIII, 1992, 25-50. R. ROSSELLÓ / J. BOVER: ROSSELLÓ: "Esclaus albanesos a Mallorca i Menorca a l'Edat Mitjana" In *Estudis Baleàrics*, 9, 1983, 57-64.

⁶³ CAMPANER: *Cronicon...*, 142. A.R.M. - M.P. VII, 621-625.

⁶⁴ CAMPANER: *Cronicon...*, 145.

⁶⁵ CAMPANER: *Cronicon...*, 147.

⁶⁶ CAMPANER: *Cronicon...*, 148.

⁶⁷ CAMPANER: *Cronicon...*, 149.

⁶⁸ CAMPANER: *Cronicon...*, 152.

⁶⁹ PIFERRER / QUADRADO: *Islas Baleares*, 99: *Die sabbati, VII mensis octobris, quatordecim servi sarraceni, et neophiti, ac tartari, fuerunt suspensi per plateas civitatis, ex eo quia voluerunt ignem ponere per diversa loca dicte civitatis, et terram ac regnum Majoricarum sibi ipsi retinere, ac Regi sarracenorum tradere, dominum Regem Aragonum inde penitus ab eoden renovendo seu alias expoliando*

problemes entre majorals i captius amb deshonres, amenaces, tales i danys un mètode que es sembla prou als atacs a possessions enemigues dels bandolers del barroc.⁷⁰

Les execucions de captius al llarg del segon decenni del segle varen ser nombroses. Aquestes s'han d'interpretar no sols des del punt de vista dels actes que realitzaven o protagonitzaven, sinó en el context general de les tensions internes i les que es derivaven de la política mediterrània. D'una part, els atacs corsaris o les notícies de flotes nordafricanes sovintejaren; però, d'altra part, les pròpies banderies provocaven que fossin els subjectes més febles els que foren utilitzats més sovint. En el cas de les banderies d'Andratx, al llarg de la primera meitat del segle XV, es detecten diversos capítols en els quals es veu com els esclaus ocupaven l'escala més baixa dels membres d'una determinada colla de bandolers.⁷¹

Un procés per faltes de 1418

El 13 de febrer de 1418 el ciutadà de Mallorca Ramon de Montsó⁷² testificava sobre uns esdeveniments, aparentment anecdòtics però que el governador de l'illa havia considerat prou perillosos per intervenir personalment. A simple vista, i segons es desprèn dels diversos testimonis no es passà de les simples amenaces i insults, molts d'ells fets amb un llenguatge simbòlic, no verbal, i per motius aparentment banals: a conseqüència d'uns robatoris comesos per un captiu i que no havien estat convenientment retornats o compensats, dues persones rellevants s'insultaren i estaren a punt d'arribar a les mans. Sols la intervenció directa del veguer de la governació ho impedí. Si s'hagués de fer cas sols al document, no s'explicaria la ràpida intervenció de les autoritats reials. Amb tot, s'ha pogut comprivar com a Mallorca va ser una tàctica habitual per part de les banderies el negar o minimitzar davant els jutges les divisions que els enfrontaven. D'aquesta manera, persones que s'havien intentat matar uns als altres, afirmen en els tribunals que eren amics de tota la vida, fins i tot parents, i que les bregues en què es veien implicats ho eren per motius simples, provocats per l'acalorament d'una discussió o per pacificar terceres persones. Sols l'anàlisi de documentació diversa permet entreveure les arrels profundes que originaren l'enfrontament.⁷³

Els esdeveniments

Com s'ha dit, el 13 de febrer de 1418 el ciutadà de Mallorca Ramon de Montsó testificava sobre uns insults i gairebé un enfrontament armat que succeí en els voltants de la Plaça de Cort a Ciutat de Mallorca. El divendres anterior (9 de febrer) es dirigí, després de dinar, a la casa del jurat Joan Umbert per anar plegats a Cort, a la sala del consell. Quan foren a la plaça, s'aturà a parlar amb un tal Geronès, habitador

⁷⁰ R. ROSSELLÓ / J. BOVER: *Història d'Andratx. Segle XV* – Palma, 1979, 41-42.

⁷¹ J. B. ENSENYAT Y PUJOL: *Historia de la Baronía de los señores obispos de Barcelona en Mallorca I* – Palma, 1919, 284-293.

⁷² Ramon de Montsó va ser conseller ciutadà l'any 1410. SANTAMARÍA *Historia de una marginación*, 355.

⁷³ J. SERRA I BARCELÓ: *Els bandolers a Mallorca (ss. XVI-XVII)* – Palma, 49-60. És el cas de la Colla de Sóller de la dècada de 1570. Si no s'haguessin conservat un conjunt de processos penals interrelacionats no s'haguessin pogut identificar els vincles entre diversos esdeveniments i persones.

de la vall de Coanegra i quan estaven parlant va veure com es dirigia cap a ells Guillemó de Santjoan.

Aquest personatge, fill de Joan de Santjoan, es dedicà a insultar-lo fent un acte ofensiu, *sigrimaces*⁷⁴: *ço és metent-se mà a la barba quaix menaçant*. Aquest fet va ser considerat un greu insult per l'al·ludit i li va respondre fent-li la figa.⁷⁵ A més, es girà d'esquena i davant aquest fet, Guillemó de Sant Joan se n'anà tot irat. La tensió era greu, ja que el notari Jaume Vinas afirmà que se n'anà amb l'espasa treta. És en aquest punt on no hi ha unanimitat de tots els testimonis. Alguns sols veren com Ramon de Montsó feia les figues, però no a qui ni per quin motiu. Va ser quan l'interrogaren que ell parlà de les *sigrimaces*. Altres afirmen, o almanco insinuen, que a l'esdeveniment hi havia tant el pare, Joan de Santjoan, com el fill.

Ramon de Montsó, que es devia pensar qualque conseqüència del fet, es dirigí a la casa del fill d'un tal Cos per demanar-li una cota de malla. Allà s'assabentà que l'havien amenaçat greument i que el seguien per atacar-lo. Bartomeu Martí, emperò, testificà com, d'alguna manera, Joan de Santjoan intentà calmar son fill i que, quan no ho aconseguí, l'ajudà a perseguir el seu enemic.

Ramon de Montsó es dirigí després a l'escrivania que tenia el notari Sala, on trobà el pare de Guillemó Santjoan. Allà, en lloc d'arreglar-se, discutiren més fort i no pels actes del seu fill, sinó per uns robatoris que havia comès a la seva possessió de Coanegra un esclau dels Santjoan. Acabada la discussió, Ramon de Montsó es dirigí cap a la Ferreria,⁷⁶ on rebé avís de què el pare i el fill el seguien amb les espases tretes i amb intenció d'agredir-lo, en una situació tant i més perillosa quan els dos s'havien separat per poder-lo tancar entre dos fronts. La tensió era tan gran que, en un moment determinat, Ramon de Montsó es topà amb el mercader Joan de Salas i es posà la mà a l'espasa. El mercader s'atemorí i li digué que no havia de témer res d'ell sinó d'aquell que havia fet les *sigrimaces*.

A un moment determinat, Ramon de Montsó s'enfrontà amb Joan de Santjoan demanant-li el per què l'amenaçaven, tot dient-li: - *Veus-me aquí, si res voleu de mi*. Just en el moment en què hagués pogut esclatar la brega, es presentà el veguer del governador que abans, en el carreró, aturà Guillemó de Santjoan. El veguer els comminà a presentar-se davant la cort sots pena de 400 lliures. La conducció dels implicats cap a l'Almudaina provocà que moltes persones sortissin al carrer per veure-ho tot.

⁷⁴ Segons el DCVB, quan es plantejà el problema etimològic d'aquest terme a Francesc de Borja Moll apuntà la possibilitat de què l'origen del terme vengués del francès medieval, ja que existeix un terme (*grimacer*) molt semblant al que es descriu el document.

⁷⁵ G. LLOMPART: "Blasfemias y juramentos cristológicos en la Baja Edad Media Catalana" in *Religiosidad popular. Folklore de Mallorca. Folklore de Europa*. Fontes Rerum Balearium 4 - Palma, 343-361. El tema de la figa com a acte pervers, i no sols com a acte en contra del *mal d'ull*, té diverses representacions iconogràfiques al llarg del segle XV i XVI. Així és freqüent trobar-lo a diverses pintures amb el tema del Baró de Dolors.

⁷⁶ D. ZAFORTEZA Y MUSOLES: *La Ciudad de Mallorca. Ensayo Histórico-Toponímico/III* - Palma, 1989, 291.

Les causes aparents i les reals

Si haguéssim de fer cas dels motius de l'intent de brega, segons testimoni de Ramon de Montsó, l'enemistat era deguda a què feia uns dos anys, poc més o manco, un captiu de Joan de Santjoan havia robat certes coses de la casa que Magdalena, esposa de Ramon de Montsó, tenia a una alqueria de Coanegra. Guillemó de Santjoan havia pagat part del valor dels objectes robats o n'havia restituit alguns, per tal de què el captiu no fos denunciat. Emperò, es negava a restituir el que faltava. És significatiu remarcar que el primer que cita l'esclau és un tal Geronès, segurament un important propietari de molins de Coanegra.

El problema rau en què no s'ha pogut documentar qui era l'esclau, l'abast del robatori, ni tan sols quines eren les alqueries o propietats de cada una de les persones. Tot el que se sap del context, en aquells moments és que el vall de Coanegra, i el seu sistema hidràulic va ser una font constant de problemes durant el primer quart del segle XV.⁷⁷ Serveixi d'exemple el fet de què, malgrat la poca rellevància de la parròquia i la dispersió dels seus habitants, va ser Jaume Monserrat, d'aquesta vila, un dels comissionats mallorquins que havia de participar a Casp.⁷⁸

Aquesta tensió a Santa Maria originà alguns esdeveniments greus en els quals hi estigueren implicats destacats dirigents dels *mallorquins* o els *aragonesos*. El 20 de setembre de 1408 havien pegat foc a un tros de l'Arbassar, propietat de Nunyo Nunís⁷⁹ i, a 1411, en aquella mateixa alqueria hi va aparèixer mort Joan Caimari essent-ne inculpats Joan i Pere Torrella.⁸⁰

Amb tot, no sembla haver-hi dubte per les persones implicades de què es tracta d'un capítol més, menor si es vol, dels conflictes que hi havia entre els *mallorquins* i els *aragonesos*. Tant les persones com els escenaris del conflicte així ho permeten suposar. En aquests moments les dues banderies estaven presidides per membres dels llinatges Santmartí i Santjoan. Els primers eren els principals dirigents del partit *aragonès* i els segons del *mallorquí*. Els Santmartí, foragitats del govern en aquell període, no apareixen citats en el procés ni tan sols de manera indirecta, però sí els Santjoan.

Els Santjoan, capparets dels *mallorquins* en aquest període, semblen arribar a l'illa amb les tropes de Jaume I i ben aviat s'integraren dins el grup que monopolitzava càrrecs a la cort i oficis universals. Així, Joan de Santjoan va ser un clar defensor dels drets de Jaume III del qual en va ser camarlenc.⁸¹ Malgrat tot, no menysprearen les grans propietats agràries. Per això, apareixen sovint a les llistes de l'aristocràcia

⁷⁷ J. CAPÓ JUAN: *La vila de Santa Maria del Camí/I* – Mallorca, 1980, 151-153

⁷⁸ PIÑA *El Gran i General Consell...*, 134.

⁷⁹ Els Nunís, amb importants propietats també a Manacor i Artà, s'emparentaren amb els Santjoan de tal manera que acabà per aparèixer una Casa denominada dels Nunís de Santjoan. MONTANER "Els orígens de l'aristocràcia vella ...", 412.

⁸⁰ CAPÓ: *La vila de Santa Maria ...*, 170-171. SERRA *Els bandolers...*, 38-39. S'ha de recordar que els Torrelles presidiren una de les banderies del Regne amb posterioritat a les Germanies i fins les acaballes del segle XVI.

⁸¹ PIFERRER / QUADRADO: *Islas Baleares*, . 84 i 89. Jaume III li encomanà diverses missions que ben bé podrien qualificar-se de sedicioeses. Aquest, entre d'altres, protagonitzà una conspiració i morí segurament executat a Barcelona

illenca. A la mostra dels cavalls armats de 1332, per exemple, ja hi apareixen Joanet i Berenguer de Santjoan amb l'obligació de prestar 2 cavalls armats.⁸² Un fet capital en el sí del llinatge va ser el matrimoni de Joan de Santjoan, que havia jurat obediència al rei Pere IV, amb Margalida, filla d'Àrias Fenández, posseïdora de La Bastida de Santjoan. Aquesta branca, aviat va ser coneguda com els Santjoan de la Bastida.⁸³

Els Santjoan ocuparen rellevants càrrecs dins el govern del Regne a la segona meitat del segle XIV i no sols en la Universitat. El 14 d'agost de 1405, a causa de les pressions rebudes des de Mallorca, el rei Martí va depositar el governador Roger de Montcada i ordenà la reducció de la talla que s'estava cobrant de 49.000 a 30.000 florins. En el seu lloc, se nomenà governador interí Mn. Jordi Santjoan que exercí el seu càrrec fins dia 19 de novembre quan va ser reposat Roger de Montcada.⁸⁴ L'any següent, i a causa de la mala anyada, s'ordenà a Ginés de Santjoan que es traslladés des de Càller a Mallorca per poder ajudar en la conjuntura.⁸⁵

Amb tot, és en els conflictes per controlar la Universitat que queden més ben reflectides les tensions. Berenguer de Santjoan va ser jurat el 1376 i 1387 i Hug de Santjoan el 1398; Guillem de Santjoan el 1401, 1407 i 1414; Jordi de Santjoan a. Serra el 1411 i 1419.⁸⁶ Formaren equips de govern amb els Valentí (1376) i els Berard (1401). A més a més, es detecta com en aquests equips hi havia una certa preferència pels juristes i els menestrals relacionats amb l'art de la llana. D'altra part, va ser Jordi de Santjoan, com a lloctinent del governador, el qui va rebre el rei don Martí de Sicília a la seva arribada a Mallorca a 1405.

Els conflictes que originaren els membres d'aquest llinatge no es limitaren a la Ciutat. S'ha de considerar que a 1405 foren segrestats els béns de Gisbert de Santjoan a les viles de Sineu, Sant Joan i Montuïri, per ser delat d'enormes crims. No en sabem la naturalesa, però sembla que Gisbert es fortificà a la Bastida, de tal manera que a 1412 s'hi hagué d'enviar un petit exèrcit per empresonar-lo a ell i als seus servidors.⁸⁷ D'altra part, ja el 23 de juliol de 1404, Miquel Rovellat portà pres a Ciutat un captiu de Gisbert de Santjoan, al mateix temps que entregava una carta del batle de Campos: *Berenguer Vanrell, batle reyal en Campos si mateix e les suas coses. Sàpia mossèn vostra saviesa que en Miquel Roveyat, portador de la present, ab altres, han presos en la marina del meu batliu dos catius lo hun dels quals és de mossèn Gisbert Sant Johan, cavaller, e l'altre és de Pasqual Bouló de Sineu, los quals catius són atrobats que menjaven hun moltó den Lorens Ladó del meu batliu, perquè mossèn certificant vostra saviesa de les dites coses, remet a vós lo dit catiu del dit mossèn Gisbert per lo dit Miquel Roveyat ab la pell del dit moltó, com l'altre haze dat a manleuta, e plàcia a vós pagar al portador lo morabatí e lo salari del portador segons és acostumat e*

⁸² J. RAMIS D'AYREFLOR I SUREDA: "Estament Militar i Prohoms amb honors de cavallers de Mallorca de mitjan segle XIV (1332-1362)" in *BSAL* XXVI, 1953, 7-8.

⁸³ J. M^e. BOVER: *Nobiliario Mallorquín* - Barcelona, 1983, 355.

⁸⁴ CAMPANER: *Cronicon...*, 144.

⁸⁵ CAMPANER: *Cronicon...*, 145.

⁸⁶ CAMPANER *Cronicon...*, 95 i 198.

⁸⁷ ROSSELLÓ: *Sant Joan...*, 47.

*d'altre part tres sols qui són deguts al saig de la mia Cort axí per carcellatge de tres jorns com per provisió a ell ministrada e XII diners per les presents.*⁸⁸

De totes maneres, els Santjoan eren un llinatge extens que aviat es segmentà. Tot sembla indicar que la segmentació es donà arran de l'adquisició de les propietats de Francesc Safont per part de Guillem de Santjoan a 1360. Entre aquestes propietats, hi havia la cavalleria de la Bastida, cosa que donà lloc als Santjoan de la Bastida. Ja s'ha esmentat el problema de Gispert de Santjoan i tot indica que, a la seva mort sense fills, l'hereu fou el seu germà Guillem de Santjoan.⁸⁹

Per la seva banda els Santmartí eren cavallers/donzells des dels inicis del Regne de Mallorca i, malgrat alguns dubtes, semblen tenir el seu origen en el canonge Dalmau de Santmartí documentat des del 1240,⁹⁰ així com en altres militars del mateix cognom i, segurament, emparentats.⁹¹ Eren indubtablement els capparets dels aragonesos i és significatiu que a 1409 Pau de Santmartí hagués hagut de lliurar a Bernat Puigdorfila, membre d'un llinatge clarament defensor dels interessos de Jaume III, el Llibre de Privilegis del braç dels cavallers.⁹²

Des de la crisi de 1343 es detecten membres del llinatge Santmartí implicats en banderies. Ja a 1391, amb motiu de les commocions que preparaven l'esclafit contra els calls, es detecta la seva presència: *25 de juliol de 1391. Que tots aquells qui són o es faran en companyia de.n Garau Aden ne de.n Sbert de Roaix, donells, ne de.n Pau Sanmartí, ne de.n Jordiet Brondo, ne de.n Ramon Savila, que nengun gos entrar en la vila d'avall ne passar la Riera sots pena del peu a perdre. Item que los qui són o es faran de la companyia de.n Ramon o de.n Ortis Sant Martí, donells, o de.n Felip Malferit, que no gosen entrar en la vila d'amunt ne pasar la Riera sots la dita pena del peu a perdre [...].* A partir de la crisi de 1391, es comencen a detectar membres del llinatge Santmartí encapçalant les juraries. A l'any 1394, Ortís de Santmarí va ser jurat en cap juntament amb Joan Saflor, doctor en medicina; Andreu Rossinyol, Felip de Tèrmens, Francesc de Saragossa i el pellicer Tomàs Romeu.⁹³ Ramon de Santamrtí va ser jurat en cap el 1402 i el 1404. En aquest període, els llinatges rellevants a la juraria varen ser els Santacília (1395), Sacoma (1395), Ferrer (1396), Tèrmens (1396), Roaix (1397), Umbert (1397) i Desbac (1398).

Les banderies, emperò, tenien àmplies repercussions a la Part Forana. Així, sembla que en el decurs dels conflictes que a Andratx dividiren la població entre *curials* o feudals i *reialistes*, els membres d'aquest llinatge actuaren com a factòtums dels feudals.⁹⁴ Els Santmartí tengueren importants propietats agràries i, a principis del segle XV, hi destaquen les que tengueren a Andratx i Muro. La importància d'aquestes

⁸⁸ R. ROSSELLÓ VAQUER: *Història de Campos / I* – Campos, 1977. 228-229.

⁸⁹ J. BAUSÀ ROIG: "La cavalleria i el puig de Sa Bastida. De la conquesta catalana (1229) fins els conflicte civil de les Germanies (1523)" in COL·LECTIU TERANYINES: *Sant Joan, una vila set vegades centenària (1300 – 2000)* – Sant Joan, 2000, 229-290.

⁹⁰ MONTANER: "Els orígens de l'aristocràcia vella ...", 409-410.

⁹¹ BOVER: *Nobiliario Mallorquín*, 359.

⁹² PONS: "Privilegis dels Cavallers ...", 7-11

⁹³ CAMPANER: *Cronicon...*, 95. Tot i això, ja apareixia com a jurat en cap el 1363 Roderic de Santmartí i a 1384 com a jurat Arnau de Santmartí en la juraria presidida Bernat d'Olms.

⁹⁴ ENSENYAT: *Historia de la Baronia...*, 298.

propietats no rau tant en la seva extensió i rentabilitat, com en què sovint foren escenaris on les banderies rurals i les colles de bandolers hi tenien aixopluc. El clima de tensió era tal que, a 1401, hi hagué un intent de sublevació dels esclaus de les seves propietats. Però també s'ha de dir l'alqueria de Beni-Orella -que havia estat de la seva propietat- fou centre d'actuació de la colla de Pere Nicolau.⁹⁵

Els enfrontaments entre els Santjoan i els Santmartí eren, per tant, quelcom habitual a principis del segle XV. I aquests enfrontaments eren generals i a tots els nivells, encara que poques vegades ho protagonitzaren personalment. Fins i tot, alguns d'aquests enfrontaments poden semblar derivats de causes menors. Com per exemple: *1414. 12 de gener. Manant a tots els singulars del braç militar que dins dèu dies a Galceran de Sant Joan les quantitats que hagen estat taxat i deguen per raó de les 16 L. censals que'l dit braç és tengut de fer cascun any al honrat Ramon de Sant Martí, sots les penes als contraventors que s'especifiquen.*⁹⁶

Més habitual va ser que uns i altres enfrontassin membres menors del seu partit, colles de bandolers i, fins i tot, criats i esclaus. És en aquest context que es pot explicar que la persona ofesa, la persona robada i insultada fos un Montsó, enfrontat per la seva banda amb els Nunís, que acabarien emparentant amb els Santjoan.

Els escenaris

Els diversos indrets on succeïren els esdeveniments que narren els testimonis del procés són capitals per entendre el rerafons polític del conflicte. Tot ell tengué lloc en un reduït espai a l'entorn de la plaça de Cort i amb centre a la Casa de la Universitat, nucli del poder del Regne en aquells moments i objectiu a abatre par part dels dos partits.

Tot començà quan Ramon de Montsó partí després de dinar del seu domicili⁹⁷ per anar a la casa del jurat Joan Umbert. Aquest ja havia tengut un important paper en el decurs dels conflictes i havia estat jurat el 1403 en la juraria presidida per Esbert de Roaix, i ho tornaria ser amb Jordi de Santjoan el 1419.⁹⁸ Els dos es dirigiren cap a la Plaça de Cort.

Va ser allà on tengué lloc la primera topada. Amb ells, hi havia Arnau de Pax, Arnau Togores i Pere Bertran que foren testimonis dels esdeveniments. D'allà es dirigí a diverses cases citades explícitament amb l'antecedent del topònim Son (axó

⁹⁵ ENSENYAT: *Historia de la Baronia...*, 284-293.

⁹⁶ A.H. 422, f. 146.

⁹⁷ No s'ha pogut documentar exactament on era el seu domicili, però hi ha la possibilitat que fos a la placeta que, amb el temps, seria coneguda com a de Príam Villalonga. Es trobava a l'entrada del Call i ja se la coneixia amb aquest nom a 1390. Veure PIFERRER / QUADRADO *Islas Baleares*, 109, nota 1. Tot i això, alguns autors situen la casa dels Montsó en el carrer den Morey. ZAFORTEZA *La ciudad de Mallorca.../IV*, 281: *No obstante esto, la casa de Montzó, desde mucho tiempo atrás, era la número 13, de la calle de la Portella, y al extinguirse esta familia, pasó a la de Valentí Ses Torres, y de esta a la de Burgués Zaforteza, quienes en 1781 la enajenaron y hoy la posee don Antonio Marqués y Luigi.* D'altra part, el 1377 Garau Pere de Montsó va vendre a Sor Cília de Font, monja de Santa Margalida vint morabatins censals sobre les cases, hort, banys i altres edificis dins la ciutat, devora el monestir de Santa Clara. Vegeu: J. ROSSELLÓ LLITERAS *Els pergamins de la Cartoixa de Valldemossa* – Palma, 2000, 125.

⁹⁸ CAMPANER *Cronicon...*, 198-199.

de.n Diego) com o a genèrics no explicitats que els escrivans i jutges situaven perfectament (*en altre loch hon stave lo fill d.en Cos*).

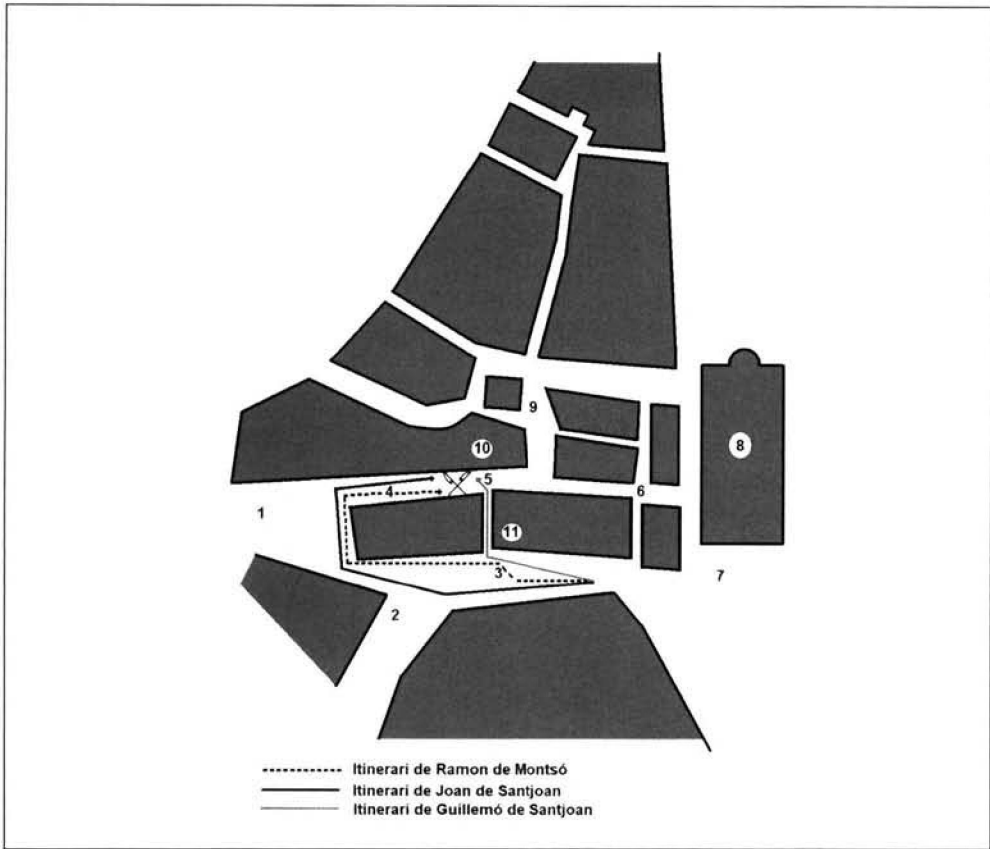
Una vegada que passà la primera topada, la segona fita va ser al carrer de la Ferreria. Aquest era l'indret de la primitiva ferreria andalusina⁹⁹ per la qual cosa era coneguda també com a Ferreria Vella, Ferreria d'Amunt o de les Copinyes.¹⁰⁰ Actualment aquest carrer ha desaparegut i sols en restà fins principis del S. XX un fragment amb el nom de Llum. En ella s'hi concentraren els ferrers d'obra prima. La seva intenció era dirigir-se cap a Sant Francesc i que li portassin una cota de malla per protegir-se, emperò no va tenir temps de tenir-la. Enmig del carrer de la Ferreria, diverses persones l'avisaren que els Santjoan el cercaven amb males intencions.

Va ser a la Plaça de les Copinyes, on hi havia la denominada Font de la Ferreria,¹⁰¹ que Ramon de Montsó va veure els Santjoan i anà cap al carreró (Carrer de l'Infern) que es dirigia d'aquest carrer a Cort. No va tenir temps. Al seu front hi havia el pare, Joan de Santjoan, i al darrera el seu fill Guillemó. Aquí Ramon de Montsó intentà parlar amb el pare insinuant que l'atac seria a traïció i, quan eren a punt de desembeinar les espases, els aturà el veguer de la Cort.

⁹⁹ M BERNAT I ROCA: "L'Ofici de Ferrers. Algunes referències històriques (S. XIII - XVII)" in *BSAL*, XII, 1992, 169-216. M. BERNAT I ROCA: "Feudalisme i infraestructura artesanal: De Madīna Mayūrqa a Ciutat de Mallorca" (1229-1315)" in *BSAL* LIII, 1997, 27-70

¹⁰⁰ ZAPORTEZA: *La Ciudad de Mallorca.../III*, 291.

¹⁰¹ ZAPORTEZA : *La Ciudad de Mallorca.../III*, 308-309. També rebia el nom de Font de Sant Cristòfol de Cort i altres denominacions.

1 Font de la Ferreria

2 Carrer del Palau

3 Plaça de Cort

4 Carrer de la Ferreria

5 Carreró de l'Infern

6 Carrer dels Fideus

7 Plaça de Santa Eulàlia o de les Cols

8 Església de Santa Eulàlia

9 Carrer Calderers

10 Obrador de Bartomeu Martí (?)

11 Obrador de Diego lo Calceter (?)

Les persones

Els principals protagonistes del procés, tal i com s'ha vist, eren membres de llinatges ben conegut dins la història medieval mallorquina i, particularment, en les banderies. Els dos més directament implicats eren Montsó i Santjoan, encara que també hi figura un membre del llinatge Pax. Juntament amb aquests protagonistes n'hi apareixen d'altres que, segurament, formaven part de les banderies, fins i tot a la Part Forana.

Els Montsó són un llinatge ben conegut a Mallorca. El 1233 Ferrer de Montsó rebé un obrador i diverses cases a Ciutat de Mallorca de mans de Nunó Sanç. Amb tot, tengueren altres importants propietats agràries a Petra, Sineu Montuïri, Manacor i Artà

i a més, una part del llinatge s'establí a Valldemossa.¹⁰² Emperò, la branca principal arribà a tenir una cavalleria a Artà, el centre de la qual era l'actual torre de Canyamel. Aquesta torre va ser coneguda com a Torre dels Montsó, tot i que deixaren de tenir-la el 1414.¹⁰³ En aquella vila varen estar molt implicats en banderies, algunes de les quals tengueren com a centre de polèmica la possessió dels molins.¹⁰⁴

De fet, el procés de subhasta de la torre dels Montsó és ben indicatiu de com les banderies s'imbricaven en qualsevol aspecte de la vida quotidiana. Segurament a causa dels deutes, la torre passà als Morató i, en poc temps als Berard (1419). Emperò, ja a 1360, Antoni Blanquer havia rescindit el contracte que el seu avi havia signat amb els Montsó per la gestió de l'alqueria. Bona part d'aquestes diferències varen estar imbricades en les banderies que aquest llinatge tengué amb els Orpí.¹⁰⁵ Amb tot, els Orpí estaven subordinats a la Torre i, quan esclataren les desavinences entre els Blanquer i els Montsó, varen fer un front comú en contra dels cavallers. Joan Orpí, casat amb Floreta Blanquer, acabà per fer-se'n càrrec de la torre i, quan aquest es retirà, la seva gestió passà als Peretó.

A 1415 els Peretó que tenien la Torre de Canyamel es trobaven pràcticament arruïnats. La llista dels creditors, quan la torre va ser subhastada, és prou rellevant: Elisen, viuda de Pere Santjoan, les parròquies de Sant Jaume, Inca i Alaró, la Seu, els hereus de Mn. Arnau Albertí, Antoni Vives de Manacor, Joan Umbert, Nicolau de Pax, Jaume Sacoma, ... En conjunt, llinatges ben conegut en el decurs de les banderies.¹⁰⁶

D'Artà passaren a residir a la Ciutat. De fet, Guillem Montsó hi morí cap a l'any 1324. Sembla que va ser aquest el que traspassà a Romeu Blanquer el domini útil de la Torre.¹⁰⁷ D'altra part, a la mostra de cavalls armats de 1332 hi apareix Pere de Montsó amb l'obligació de prestar un cavall armat.¹⁰⁸ Entre 1371 i 1414, els Montsó d'Artà varen vendre gairebé totes les seves propietats en aquella vila, fins i tot la seva casa vilatana que estava situada prop de l'Almudaina i va ser cedida als Boscà.¹⁰⁹ Amb tot, els problemes econòmics provocaren la decadència del llinatge. En el segle XV ja no figura cap Montsó en les nòmines de cavallers i sí que n'apareixen com a notaris. Segurament per falta de descendència acabarà per desaparèixer aquell mateix segle i els seus drets passarien als Valentí Sestorres i, d'aquests, als Vilallonga.

El conjunt de les persones que testimoniaran o apareixen citades en el procés són:

¹⁰² J. ALBERTÍ ALBERTÍ / R. ROSSELLÓ VAQUER: *Història de Valldemossa (1230-1516)* – Valldemossa, 1999, 31, 63, 79, 91, 116 i 119.

¹⁰³ L. LLITERAS: *Artà en el siglo XIII. Estudio y Documentos* - Palma, 77-78, 109-110. L. LLITERAS: *Artà en el siglo XIV. Capdepera, Son Servera y Sant Llorenç* – Palma, 1972, 284. LL LLITERAS: *Torre de Canyamel* – Palma, 1970, 31-34.

¹⁰⁴ LLITERAS: *Torre de Canyamel ...*, 108-112.

¹⁰⁵ LLITERAS: *Artà en el siglo XIV ...*, 244-245.

¹⁰⁶ LLITERAS: *Torre de Canyamel ...*, 127.

¹⁰⁷ LLITERAS: *Artà en el siglo XIV*, 291. El destí de la Torre dels Montsó va ser conflictiu a partir d'aquests moments. Cap a mitjans del segle XIV els Blanquer incompliren les condicions del contracte i la Torre passà als Orpí. Aquests la cediren, per via matrimonial, als Peretó i va ser venuda a 1417 a requesta dels creditors.

¹⁰⁸ RAMIS D'AYREFLOR: "Estament Militar...", 7-8.

¹⁰⁹ LLITERAS: *Torre de Canyamel ...*, 102.

• BERTRAN, A.: Citat com a testimoni per Ramon de Montsó. Possiblement emparentat amb el bandoler Antoni Bertran d'Artà, executat el 1407.¹¹⁰

• BERTRAN, PERE: Possiblement l'anterior. Arnau de Pax el cita com a present a la reunió de la porta de la Sala quan Guillemó Santjoan va fer *sigrimaces* a Ramon de Montsó.

• BOFÍ, MARTÍ: Pellisser, citat com a testimoni per Martí Bartomeu.¹¹¹

• BURGUERA: Cap de guaita que aturà la brega.

• COS: Un fill den: Sols se cita en relació a una localització indeterminada.

• DIEGO, *lo calceter*: El seu obrador, situat en el cantó del carreró de l'Infern, és citat com una localització.

• GERONÈS DE COANEGRE: Tal volta seria l'Antoni Geronés que, juntament amb la seva esposa Magdalena, comprà el 7 de juny de 1418 un molí a Coanegra i que a 1421 ja en tenia tres.¹¹² Ramon de Montsó parlava amb ell quan va ser insultat i sols ell el cita com a present en els esdeveniments.

• MARTÍ, BARTOMEU, *lo bayner*: Enmig del carrer de la Ferreria, avisà Ramon de Montsó de com els Santjoan l'aiguaitaven amb les espases tretes. Presenta testimoni el dimarts 14 de febrer.

• MONTSÓ, RAMON DE: Les notícies que es tenen sobre aquest personatge gairebé provenen totes del propi procés. Pràcticament, sols se sap que, a 1415, va adquirir quatre llibres que se subhastaren de la biblioteca del notari Jaume Sabet.¹¹³ D'altra part, s'ha de tenir en compte que el període coincideix amb la subhasta de la Torre de Canyamel. Malgrat que no formàs part ja del seu patrimoni, no cal dubte que degué ser un cop fort al seu prestigi. Amb tot, quelcom quedava del passat en vista de com el tractaren pagesos i menestrals. Estava integrat en el braç dels ciutadans i en aquest càrrec tengué un cert paper en el decurs de les discussions derivats de la mort de Martí l'Humà i la resolució de l'interegne.¹¹⁴

• MORLANS, ANTONI: Mercader. Joan de Sales parlava amb ell quan Guillemó de Santjoan va fer *sigrimaces* a Ramon de Montsó.

• PAX, ARNAU DE: Aquest llinatge es convertirà en un dels capitals de les banderies del Regne a partir de la dictadura de Pere Descatllar.¹¹⁵ Amb tot, Nicolau de Pax figura com a jurat a 1404 a la juraria presidida per Ramon de Santmartí, a 1413 a

¹¹⁰ A. GILI FERRER: *Artà en el Segle XV* p. 209. El març de 1407 Antoni Cardell anà a Artà a inquirir en contra seva, ja que era delat de diversos enormes crims pel quals arribaria a ser sentenciat a mort. No cal dubte que aquest bandoler estava implicat en les banderies de la vila en vista dels intents que hi va haver per alliberar-lo. Essent pres, el guardava un home vell i orb i el batle no estava segur de què no assaltassin la presó. Decidí llogar a 3 homes per a què el baixassin a Ciutat, emperò es negaren per por de l'avalot que s'estava preparant. No quedà més remei que el batle, amb companyia d'un escamot de 20 persones, el portàs personalment a Ciutat.

¹¹¹ S'ha de recordar que Joan Bofí va ser acusat en el decurs dels esdeveniments de 1391 de promoure l'avalot dins Ciutat, per la qual cosa va ser penjat. PIFERRER / QUADRADO: *Islas Baleares*, 105.

¹¹² CAPÓ: *La Vila de Santa Maria del Camí...*, 151.

¹¹³ J.N. HILLGARTH: *Readers and books in Majorca (1229 – 1550)/II* – París, 1991, 472.

¹¹⁴ SANTAMARÍA: *Historia de una marginación ...*, 379.

¹¹⁵ QUADRADO: *Forenses y ciudadanos ...*, 73-74. Amb tot, els Pax també se segmentaren com els Santjoan.

la presidida per Jaume de Puntiró, a 1415 a la de Berenguer de Tagamanent; a 1408, Antoni de Pax a la de Berenguer d'Olms; Lluís de Pax a la de 1411 a la de Jordi de Santjoan a. Serra i Pere de Pax a la de 1417. En conseqüència, es pot considerar membre del partit *aragonès*.¹¹⁶ Citat com a testimoni dels esdeveniments per Ramon de Montsó. Testificà el dimarts 14 de febrer.

- PRÒXIDA, OLFO DE: El seu període passa per ser un dels més conflictius del segle XV. Es mostrava clarament partidari dels *mallorquins*, de tal manera que els *aragonesos* demanaren en diverses ocasions la seva substitució.¹¹⁷ Signà el bandejament dels Santjoan.

- SALES, JOAN DE: Mercader (encara que se'l cita com a ciutadà) de Mallorca. Prestà testimoni el dimarts 14 de febrer.

- SANTJOAN, GUILLEM: Segons testimoni del mercader Joan de Salas, Ramon de Montsó amenaçà que comunicaria a Guillem de Santjoan, germà de Joan, que l'havia injuriat. Sembla que era el germà menor de Gisbert de Santjoan, senyor de la Bastida, al qual heretà.

- SANTJOAN, GUILLEMÓ: Un esclau seu va robar determinats objectes a una alqueria propietat de l'esposa de Ramon de Montsó. La negativa a reparar el robatori va ser la causa aparent de la brega. Va ser bandejat juntament amb el seu fill dia 18 de desembre de 1418.

- SANTJOAN, JOAN: Ciutadà de Mallorca. Pare de Guillemó de Santjoan. A causa de l'extensió del llinatge és difícil d'identificar clarament. Va ser bandejat juntament amb el seu fill dia 18 de desembre de 1418.

- TOGORES, ARNAU: Citat com a present per Arnau de Pax.

- UMBERT, JOAN: Els Umbert varen ser ben coneguts en el decurs dels conflictes polítics del segle XV. Joan Umbert va ser jurat l'any 1403 a la juraria d'Esbert de Roaix, i a la de l'any 1419 amb la de Jordi de Santjoan a. Serra.¹¹⁸ Va ser un dels dirigents del partit *aragonès*. Ramon de Montsó l'anà a cercar a ca seva per anar junts al consell.

- VILA, notari: Estant a la seva taula, Guillemó de Santjoan va fer *sigrimaces* a Ramon de Montsó.

- VINAS, JAUME, notari. Testificà el dimarts 14 de febrer.

¹¹⁶ CAMPANER: *Cronicon...*, 198.

¹¹⁷ CATEURA: "El bipartidismo ...", 169.

¹¹⁸ CAMPANER: *Cronicon...*, 1989-199.

Apèndix documental

ARM – AH – REIAL AUDIÈNCIA - CRIMINAL L.I, Núm.. 10.

Die Lune XIII mensis Ffebruari

Anno nativitate Domini MCCCCXVIII¹¹⁹

L.honrat En Ramon de Monçó, ciutadà de Mallorca, jurat, interrogat dir veritat sobre les coses a la cort denunciades e interrogatoris davall scrites.

E dix star en veritat, que divenres propter pasat, après dinar, partint aquest de casa sua anàs.se.n a casa del honrat en Johan Umbert, jurat de Mallorca, per demanar.li si irien a consell e aquest en ensemps ab lo dit Umbert anaren¹²⁰. E com foren en la Cort, aquest se pres a parlar ab en Jeronès de Coha Negra, habitador de la parròquia de Sancta Maria d.es Camí; e parlant vin aquest Guillamó Sent Johan que li fahia sigrimaçes , ço és metent-se mà a la barba quaix menaçant e aquest feu.li la figa; tos temps continuave en fer allò e aquest no se.n turà quaig girant.li la cara e lo dit Guillamó anas.se.n, e partint.se d'açí hon stava anas.se.n en altre loch hon stave lo fill d.en Cos. Demana.li que.l prestàs una cota de malla, segons an aquest vingué a dir hun hom qui stave llà hon stave lo fill de.n Cos que havia dit:

-“Cap de Déu, llà veig en Monçó quin contment fa que yo veuré que serà de mi o de ell”-. E partí de açí anas.se.n e anant.se ver axó de.n Diego faent.li faent.li [sic] fort mal e sguart an aquest. E yo pare qui era açí mes.se en la scrivania de.n Sala, e vin aquest qui se acostaren: lo dit Johan de Sen Johan, son pare, e lo dit Guillamó, parlant departirent.se e lavors aquest prop hon staven lo dit Johan de Sant Johan, son pare e lo dit Guillamó, faent la via de la Ferreira, parlant ab lo dit Jeronès de hun catiu e lo dit Jeronès dix an aquest:

- “ E doncs, e lo catiu?”- E aquest respongué e dix.li:

- “Lexau.me anar que hun poch vaig e puis jo som abrem plaer”-. E respongué lo dit En Johan de Sant Johan quasi dient.lo de ell e de son fill, e nos al vostre.

E lavors [a]quest fahent la dita via vin aquest que lo dit Johan de Sant Johan e son fill li anaven derrera e com fos aquest propter la font de la Ferreria, girà.s e com se girà.s vin que lo dit pare e fill se.n tornaren faent la via de la Cort e faent aquest aquella mateixa via fou en mig a la Ferreria digueren.li alguns hòmens entre los quals li nombrà gu qui ha nom En Barthomeu lo bayner:

- “O seny En Monçó, guardau.vos que En Sant Johan e altres, ab spases tretes vos ixen davant”. E lavors aquest més mà per la spasa regardant.se, faent la via del carreró qui ve hom de la Cort entra hom a la Ferreria e faent la dita via En Johan de Sales, mercader de Mallorca, e com se temia metent mà per la spasa segons dix interrogat, pensant.se que fos de la companya de.n Castell dix aquest:

- No cal tembre de mi ne de qui anats en bon viatge que aquens han fet sigrimaçes- pensant.se que la gent los tenria dient.ho de lo dit En Sant Johan e son fill.

¹¹⁹ Al principi de la fulla és troba una anotació, en part il·legible:

.... En Guillamó Sant Johan

.... catiu d.en Johan Sant Johan.

¹²⁰ Interliniat.

E aquest, partint de aquí, fahia la via de Sent Francesch per intenció de fer.se venir aquí una cota per armar.se per defendre.s tement.se dels damunt dits e encontinent lo dit en Johan de Sant Johan e hagueren moltes rahons entre les quals rahons digué aquest:

- “Vos sou aquí e vostre fill damunt; per què me anau menaçant? Veus.me aquí, si res voleu de mi”.- E partint de aquí, vengué lo veguer del governador dient.li:

- “Lo senyor governador mana que siau devant ell sots pena de CCCC lliures”.- E aquest anà hic als no sap.

Interrogat si hagué haut algunes noves abans quest ab lo dit Guillamó Sent Johan o ab son pare En Johan de Sent Johan, e dix star en veritat que II anys abans ha poch més ho menys que hun catiu del dit En Johan de Sent Johan trent.ho hun alberch qui és de la alqueria de la dona Magdalena, muller de aquest, situada a la vall de Coha Negra e furtà.li moltes coses de les quals lo dit Guillemó, fill de.n Johan de Sen Johan, pagà an aquest que no se.n clamàs que tot ço quant havie furtat lo catiu li seria restituït e an li.n restituït alguna partida e de la altre no volent.li restituir. Jurà aquest que ell se.n clamaria e lo dit Johan de Sent Johan per allò no li parlave.

Interrogat qui eren present a les dites coses, e dic que En A. Bertran e l.honrat N.Arnau de Pax e molta altra gent de la qual no ha memòria.

Die martis XIII mensis Ffebruary

Anno predicto

En Barhomeu Martí, bayner de Mallorques és jurat e interrogat dir veritat.

E dix star en veritat que divenres propter passat, stant aquest en son obrador, après dinar vin En Johan de Sent Johan qui dehia a son fill:

-“Torna, torna”.- e quest levà.s son obrador hon stave e feu.se envers lo carrer de la Ferreria, e digué:

-“Senyor, en Ramon de Monçó, tornau atrás”.- que segons dehien que aquest no sabia ab qui havia haut noves que lo fill de.n Sent Johan li ixia al davant e tornà.s aquesta e als no sap.

Interrogat si aquest sap ni ha haut dir ni vin que lo dit fill de.n Sent Johan, quant son pare li deya que tornàs atrás, veu que tengués spasa treta, ne fos armat e dix que no.s sap res.

Interrogat qui foren presents a les dites coses, e dix que en Martí Boffí, pellicer de Mallorques qui ensemps ab aquest [havia] corregut derrera lo dit Ramon Monçó dient les dites paraules que es guardàss e molta altra gent de la qual no ha memòria.

* * *

L'honrat N.Arnau de Pax, ciutadà de Mallorques, és jurat e interrogat dir veritat.

E dix star en veritat que divenres X, après dinar, propter passat, stant aquest ab lo dit En Ramon de Monçó e En Pere Bertran a la porta de la sala, hon tenen consell, vin en Guillemó Sent Johan, stant recolzat en lo scriptori de.n Vila, notari de Mallorca, lo qual se metia mà a la barba fent sigrimaçes e vin que lo dit Monçó li feu les figues, e lo dit Monçó respongué:

- “ Ha hun taquany qui ens menaça lla, metent.se mà a la barba”. – E après, poch stant, vin aquest que lo dit Monçó se.n anave fora la plaça, fent la via de la font de la Ferreria e lo dit En Guillamó Sent Johan e lo dit En Johan de Sent Johan anaven.li derrera. E com lo dit Monçó fou propter la font de la Ferreria, girà.s, e lo dit Johan de Sent Johan e lo dit Guillamó, anaren.se, e lo dit Monçó tech la dita via de la Ferreria e lo dit Johan de Sent Johan e son fill giraren envers la plaça, e lo dit Guillamó tragué la spasa e anà envers lo carreró qui passa de la Cort a la Ferreria, e lo dit Johan de Sent Johan derrera, lo dit Guillamó e com foren en lo dit carreró vengué lo veguer e pren.lo e als non sap.

Interrogat si aquest sap ni ha hoyt dir que abans que lo dit Guillamó Sent Johan li fes los senyals ja dits, ço és metent.se mà a la barba, si havien haudes no més lo dit Monçó ab lo dit Guillamó. E dix star en veritat que com aquest demanà al dit Monçó per què fahia les figues hagueren rahonament e dix que li digué que sobre hun catiu que li havia furtat moltes coses en una alquaria de sa muller situada en la vall de Coha Negra.

Interrogat qui foren presents a les dites coses, e dix que N’Arnau Togores e En Pere Bertran e molta altra gent de la qual no ha memòria.

* * *

L’honrat En Johan de Sales, ciutadà de Mallorca, jurat e interrogat dir veritat.

E dix star en veritat que divenre propter passat, après dinar, stand aquest en la plaça de la Cort, stant rahonant ab En Anthoni Morlans, mercader, vin lo dit Ramon de Monçó devant la sala hon tenen consell ab En Arnau Togores, N.Arnau de Pax, En Pere Bertran, vin que lo dit Remon fahia les figues, no sabent a qui ne a qui no, e lavors aquest no sabent a qui fahia les figues acostà.s a lo dit Monçó e digué-li:

- Ab En Johan de Sent Johan e ab son fill- Lo qual lo menaçaven tenent la mà a la barba per via de menaçes e que puyt que axí ho volien de haver-ho ab ell que lo diria a mossèn Guillem de Sent Johan, son frare, que si altre l.o.n tengué per stufat e lavors lo dit Monçó partí.s d.aquí hon era e feu la via de la Font de la Ferreria lo dit Guillamó Sent Johan anava.li darrera e com fou al cantó envers hon stà En Diego, lo calceter, vin aquest que lo dit Guillemó girà.s e feu la via de un carreró que va de la dita plaça de la Cort a la Ferreria e faent la dita via, lo dit Guillamó tragué la spasa e com fou en lo dit carreró vin aquest que dit Burguera lo cap de guaita, lo pres e als dix aquest que no sap sobre les dites coses.

Interrogat qui foren presents a les dites coses, e dix que En Pere Bertran e molta altra gent que no ha memòria.

* * *

Lo discret En Jacme Vinas, notari de Mallorca, és jurat e interrogat dir veritat.

E dix saber sobre les dites coses, que divenres après dinar, ignora la hora quina era o quantes hores eren del dia, e star en la plaça de la Cort, vin En Guillamó Sent Johan, fill del honrat En Johan de Sent Johan, ciutadà de Mallorca, que tornà per la dita plaça ab spasa treta, entrant.se.n per lo carreró lo qual passa de la plaça de la Cort envers la Ferreria e com se.n entrave lo dit Guillamó per lo dit carreró vin aquest, En

Burguera, lo cap de guaita qui.l gafà de pat derrera en nom de Cort, e lavors vin aquest que hi corregué lo veguer e molta altra gent e als dix no saber sobre les dites coses.

Inrrograt si aquest sap ni ha hoyt dir contra qui havia treta la spasa lo dit Guillamó ni contra qui havia haut remor. E dix star en veritat que après que hagué vistes les dites coses, que contre lo dit hon. En Ramon de Monço.

* * *

Ara hoiats que mana lo noble mossèn Olfo de Pròxida, cavaller, conseller e camarlench del senyor rey e governador de Mallorques a tothom generalment de qualsevol ley, condició o stament sia en d.ací avant no acullen ni sostenguen socors ni ajudt donen ne de la ylla de Mallorques trasguen en Guillamó de Sant Johan, donzell, fill del honrat en Johan de Sant Johan, donzell, lo qual jazsia legíttimament citat no és volgut comparar per estar a dret a la Cort. E qui d.aquí avant lo acullirà socors ni ajuda li donarà he de la dita isla lo traurà no.s fin en bens ne en persona ne en quart ha.

Data en Mallorques a XVIII dies de desembre del any MCCCCXVIII.

Resumen

El presente artículo presenta un proceso por faltas de 1418 y dicho estudio fue objeto de un trabajo de facultad dirigido por el Dr. Santamaría. Los acontecimientos, a simple vista, parecen simples. El 13 de febrero de 1418 el ciudadano de Mallorca Ramon de Montsó testificaba sobre un intento de ataque por parte de Guillemó de Sant Joan. Aparentemente, la causa era un conjunto de robos cometidos por un esclavo. Sin embargo, esconde las divisiones de las banderías del reino que provocaron más de 50 años de conflictos civiles.

Abstract

The present article presents a process by lack of 1418 and this study was object of a work of faculty directed by the Dr Santamaría. The events, at first, seem simple. The 13 of February of 1418 the citizen of Majorca Ramon de Montsó testified on an attempt of attack by the part of Guillemó de Sant Joan. Apparently, the cause was a set of robberies committed by a slave. Nevertheless, it hides the divisions of the factions of the kingdom that caused more than 50 years of civil conflicts.